

Kresznerics Ferenc, Válogatott Köz-mondások

Betűhű szövegkiadás. Szerkesztette, bevezetéssel és jegyzetekkel ellátta FORGÁCS TAMÁS. Segédkönyvek a nyelvészet tanulmányozásához 232. Tinta Könyvkiadó, Budapest, 2024. 170 oldal

FORGÁCS TAMÁS az SZTE Magyar Nyelvészeti Tanszékének tanszékvezető egyetemi tanára, az MTA doktora, a hazai és nemzetközi frazeológiai kutatások elismert kutatója – stílusosan szólva – ismét nagy fába vágta a fejszét. Mérföldköveket jelentő elméleti frazeológiai monográfiái (pl. „Állati” szólások és közmondások. A felfuvalkodott békától a szomszéd tehenéig. Akadémiai Kiadó, Budapest, 2005; Bevezetés a frazeológiába. A szólás- és közmondáskutatás alapjai. Tinta Könyvkiadó, Budapest, 2007; Történeti frazeológiai. A történeti szólás- és közmondáskutatás kézikönyve. Tinta Könyvkiadó, Budapest, 2021), gondosan dokumentált, felhasználóbarát frazeográfiai munkái (pl. Magyar szólások és közmondások szótára. Mai nyelvünk állandósult szókapcsolatai példákkal szemléltetve. Tinta Könyvkiadó, Budapest, 2003; Magyar szólások és közmondások szótára. Bővített és átdolgozott kiadás. Akadémiai Kiadó, Budapest, 2013), magyarul, németül és angolul megjelent mértékadó frazeológiai esettanulmányai (pl. a frazeológiai egységek osztályozási nehézségeiről, lexikalizációs folyamatairól, unikális elemeiről, a frazeológiai polyszemiáról és homonímiáról, állatokkal kapcsolatos szólásokról a magyar és más nyelvekben, szólások eredetéről), régi, ma már csak nehezen hozzáférhető szólás- és közmondásgyűjtemények nyomtatott vagy elektronikus formában történő megjelentetése gondozásában vállalt szerepe (pl. DUGONICS ANDRÁS, Magyar példa beszédek és jeles mondások. Öszveszedte és meg világította Dugonics András. Hasonmás kiadás. Bába és Társai Kft., Szeged, 2009) után ismét jelentős leletmentő és hiánypótló munkát végzett el. Ez utóbbi üdvözlendő eredménye, hogy KRESZNERICS FERENCnek az MTA kéziratárában található, 3351 szólást és közmondást tartalmazó gyűjteménye a Tinta Könyvkiadó gondozásában immár nyomtatásban, betűhű kiadásban, 1053, aprólékos filológiai kutatómunkát tükröző magyarító lábjegyzettel ellátva is hozzáférhető.

A Válogatott Köz-mondások, melyeket Egybe szedni kezdett 1791 esztendő-től fogva Kresznerics Ferenc című gyűjtemény előszavában FORGÁCS TAMÁS először a Vas vármegyei Ivánc község tanító-jegyzőjének fiaként 1766-ban született, papi, majd később oktatói hivatást is gyakorló, az MTA elődje, a Tudós Társaság tiszteletbeli tagjának is megválasztott és az utókor által kissé méltatlanul elfelejtett, elsősorban a két kötetben megjelent Magyar szótár gyökérrenddel és deákozattal című szótára által ismert KRESZNERICS FERENC életét és sokszínű nyelvészeti – elsősorban frazeológiai – munkásságát mutatja be (VII–VIII. oldal).

Külön pontban ír (IX–XIV. oldal) KRESZNERICS még tanulmányai alatt megkezdett, egész életén át tartó és a Magyar szótár szerkesztéséhez kapcsolódó szólásgyűjtő tevékenységéről, amelyhez már korábban nyomtatásban megjelent szótárakat, gyűjteményeket is felhasznált (pl. SZENCZI MOLNÁR ALBERT, SZENT-PÁLI ISTVÁN, KIS VICZAY PÉTER, KOVÁCS PÁL, BARÓTI SZABÓ DÁVID munkáit) és amelynek lenyomatai – így a most közzétett frazeológiai gyűjtemény is, ami az Emlékezet’ segítsége című, több témakört magába foglaló kötet első és egyben leghosszabb része – nem önálló alkotások és csak kézira-

tos formában maradtak fenn. A bevezető tanulmány szerzője fontos elméleti frazeológiai problémára hívja fel a figyelmet, amikor tisztázza, hogy KRESZNERICS a gyűjteménye címében megjelenő, kötőjellel írt *Köz-mondás* terminust a mai felfogásnál sokkal tágabb értelemben kezeli, lényegében a nyelvhasználó közösség által használt, kiterjesztett értelemben vett állandósult szókapcsolatokat érti rajta. A klasszikus értelemben vett közmondások mellett (pl. *A' ki jó reggel kél, aranyat nyér, A' törpe tsak törpe, ha a' hegy tetején áll is, Sok lud disznót győz*) ezért szerepelnek benne olyan állandósult szókapcsolatok, amelyeket a frazeológiai szakirodalom ma szólásokként (*egy követ fűjnek, rostával merít vizet, semmit sem hoz a konyhára*), szóláshasonlatokként (*belé került, mint Pilatus a' kredoba, fél, mint az ördög a' tömjénytől, olly szomorú, mint ősszel a' légy*), helyzetmondatokként, szituációs klisékként (*Hátrább az agarakkal, Kaparj kurta, 's néked is leszz, Ne fuss a' szekér után, a' mely fel nem vesz*) azonosít. KRESZNERICS terminológiai bizonytalanságát jelzi az is, hogy azonos típusú szókapcsolatokat hol a *szóllás*, hol a *péllda beszéd* terminussal minősíti.

A bevezető tanulmány szerzője nagyon mélyrehatóan tanulmányozta és így alaposan ismeri KRESZNERICS kéziratát. Ezt mutatják azok a pontok (XI–XIV. oldal), amelyekben a gyűjtemény fontos erényeire hívja fel az olvasó figyelmét. Ezek közé sorolható például az, hogy – ellentétben a Magyar szótárral – a kéziratot frazeológiai gyűjtemény gyakran megadja a „köz-mondások” jelentés- és eredetmagyarázatát, még ha ezek némelyike korábbi írásos forrásokból való másodközlés vagy az eredetmagyarázatok esetében túl anekdotikus, sőt helytelen is (vö. *póru jár*), hogy a szerző az adatközlőktől kapott adatokat (adatközlő neve, a gyűjtés helye) igyekezett pontosan megadni, hogy törekedett az állandósult szókapcsolatok lehető legáltalánosabb (ma úgy mondanánk *lemmatizált*) formában való rögzítésére.

A bevezető tanulmány utolsó része (XIV–XXV. oldal) KRESZNERICS 170 oldalas frazeológiai kéziratot gyűjteménye szövegkiadásának olyan érdekességeire is részletesen kitér, hogy például egy kéztől származik-e a helyenként eltérő írásképeket mutató teljes gyűjtemény vagy sem, vagy hogy milyen technikai nehézségeket kellett kezelni a betűhív kiadás során (pl. oldalszámozási hibák, eltérések értelmezése; speciális karakterek, bekezdések, sortörések megjelenítési problémái a szövegszerkesztőben; a szöveg eredeti hangjelölésének és a meglehetősen következtlenül használt írásjeleknek, kis- és nagybetűknek a megtartása).

Külön említést és elismerést érdemel az 1053 lábjegyzet. Ezek a filológiaiailag rendkívül gondosan megszerkesztett, helyenként „minitanulmányoknak” tekinthető megjegyzések különböző típusú, a mai olvasó számára igen értékes információkat tartalmaznak: adott szólás lehetséges változatai; adott szólás más 19. századi gyűjteményekben való előfordulásai, ott megadott jelentései; adott szólás olvasati problémái; adott szólás adott eleme jelentésének magyarázata; adott szólás jelentésmagyarázata, értelmezése; adott szólás eredetmagyarázata; latin szövegrészek magyar fordítása.

E lenyűgözően gazdag jegyzetanyaggal kapcsolatban a gyűjteményt lapozgató mai olvasó – anélkül, hogy a *telhetetlen papzsák* szerepébe esne – csak annyit jegyezhet meg, hogy a *jóbból sosem elég*. Szeme több esetben is a lábjegyzetszámot és a vele járó kiegészítő információkat keresi az olyan köz-mondásoknál, mint *bávoszokdik, mint a' borjú az új kapun, bellyebb fald a' sípot, farkas fogra kéltt, meg adták a' bak árát, meg-ugratom az ebet alattad, tudja ezt az Isten szőrével*.

A bevezetőt 3 oldalas bibliográfia zárja (XXVI–XXVIII. oldal).

A régi kéziratos szövegek – esetünkben a régi korok tapasztalatait, szokásait, életbölcösségeit tükröző szólások, közmondások gyűjteményének – betűhú, kritikai kiadása jelentős és sajnálatos módon nem mindig kellőképpen elismert leletmentő filológiai, nyelvészeti tevékenység, mert lehetővé teszi a nyelvész kutatók és a laikus olvasóközönség számára egyaránt, hogy nyelvünk ezen virágait eredeti formájukban tanulmányozzák. Ismertetőnk végén idézzük a bevezető szerzőjének zárógondolatát: „Ezek [a szólások, közmondások] közül sok már kivészett a használatból, ezért fontos, hogy közzétegyük azokat is, amelyeket a mai kor embere már nem hallhat, de elődeink nap mint nap éltek velük. Átvaluk közelebb kerülünk őseink nyelvéhez és gondolkodásmódjához is, és kulturális örökségünket is ápoljuk.”

A gigászi munka, amit FORGÁCS TAMÁS a Válogatott Közmondások betűhú szövegkiadásával elvégzett nem csupán nyelvi, kulturális örökségi leletmentés felsőfokon, hanem érdekfeszítő, szórakoztató olvasmány is. Köszönet és hála jár érte. Emeljük meg előtte a kalapunkat!

BÁRDOSI VILMOS

ELTE Eötvös Loránd Tudományegyetem

KÜLÖNFÉLÉK

Újabb jubileum a Magyar Nyelv szerkesztőségében

A jelző arra utal, hogy Benkő Lorándról, aki a Magyar Nyelv történetében a leghosszabb ideig, 56 esztendeig látott el szerkesztői feladatokat, Egy ritka szerkesztői jubileum című írásban emlékeztünk meg az akkor még tevékeny jeles nyelvészről s kivételesen hosszú ideig tartó szerkesztői tevékenységéről (KISS 2003a: 120). Jelen esetben a tanítvány, Juhász Dezső a jubiláns, aki 1984 óta, tehát 40 éve áll szolgálatban a Magyar Nyelvnél előbb technikai szerkesztőként, majd Benkő Loránd felelős szerkesztő mellett szerkesztőként, Benkő Loránd halála (2011) után pedig felelős szerkesztőként. Ezzel Pais Dezső nyomdokában jár, aki 45 évig volt a folyóirat szerkesztője.

Juhász Dezsőt mestere, Benkő Loránd választotta ki utódjaként. Mint tanszéke tagjáról megvolt a tapasztalata tanítványa alkalmasságáról. Ezt mondta róla 2001-ben: „Juhász Dezső szinte azonnal teljes vértetben, szerkesztői vénával bőven megáldva lépett a Magyar Nyelvnél munkába” (I. KISS 2003b: 439). Illetőleg: „egy folyóiratnak föltétlen feladata – s a Magyar Nyelv erre mindig törekedett –, hogy a fiatalág érvényesülését elősegítse... Erre Pais tanár úr vigyázott, én is vigyáztam, és Juhász Dezső is vigyáz”. „A trehányágot Pais tanár úr egyáltalán nem tűrte. Én is nagyon ideges vagyok, ha olyan cikket látok, ami nincs kellően kiérlelve, s ahogy látom, Juhász Dezső is ugyanúgy van vele, de alighanem türelmesebb, mint én” (i. m. 439–440). Ahogy ezen a példán is látjuk, a szerkesztői tapasztalatok öröklődhetnek (jó esetben öröklődnek is) egyik nemzedékről a másikra.